Olga Şişcanu-Boz

COMPORTAMENTUL GRAMATICAL AL ADVERBELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Prezentându-se în sistemul limbii drept nişte „cuvinte cu formă unică" [2, p. 14], adverbele sunt clasificate în grupul părților de vorbire neflexibile.

Cuvintele catalogate „neflexibile" par să prezinte un conglomerat de elemente lexicale. Or, definirea lor nu implică în mod necesar faptul că ar fi private de o trăsătură morfologică sau că şi-ar fi pierdut în mod necesar caracterul flexibil. Dificultatea abordării lor se datorează atât formei, cât şi sensului (în termenii lui Benveniste). Ele nu se lasă dislocate în constituenți la nivel inferior decât într-o măsură foarte mică: din acest punct de vedere, multe par simple îmbinări, adesea minime, de foneme. Au în acelaşi timp o capacitate uluitoare de a se integra într-o unitate de nivel superior, în care se pierd semantic.

Din definițiile cercetătorilor atribuite termenului „adverb" se desprinde constant trăsătura „neflexibil(ă)", termen cu evidentă conotație morfologică, dar care, dincolo de conținutul său negativ, este singurul care cuprinde ansamblul acestor elemente. Prin urmare, toate cuvintele care nu intră în sistemul cuvintelor flexibile, sunt definite negativ ca neflexibile, termen care şi el este, firesc, o convenție gramaticală, acoperind o aglomerare de cuvinte care nu au în comun decât foarte puține elemente, între care cel mai important este forma lor unică, adesea neanalizabilă (sau percepută ca atare). Referitor la acest aspect este interesantă prezentarea de principiu pe care o face lingvistul olandez Harm Pinkster: „adverbele pot fi privite ca nişte pseudo-categorii, prezentând doar fețe diferite ale altor părți de vorbire, sau pot fi văzute ca o categorie aparte, cuprinzând cuvinte înrudite semantic şi fonetic cu substantive, adjective etc., dar care nu pot fi considerate ca făcând parte, la un moment dat, din paradigma acestora" (sursa: www.harmpinkster.nl). De aici, unii cercetători (Rudolf Thurneysen) admit că adverbele ar fi nişte adjective neflexibile; acestea manifestă, în general, comportament adverbial.

În cazul adverbului românesc, această caracteristică formală este consecința faptului că, pe de o parte, ca determinant, el manifestă indiferență față de categoriile gramaticale ale regentului, pe de altă parte, comparația – singura categorie gramaticală în raport cu care variază această parte de vorbire – nu reprezintă un criteriu de flexiune propriu-zisă (ca în latină, de exemplu, unde ea se exprimă prin sufixe), deoarece, în limba română, valorile intensității se realizează perifrastic, cu ajutorul morfemelor, (aspect prezentat şi demonstrat infra), deci fără a afecta forma cuvântului ca atare.

O clasificare morfologică riguroasă realizează lingvistul D. Irimia care grupează adverbele în: adverbe simple, adverbe compuse, expresii adverbiale şi locuțiuni adverbiale [9, p. 1997]. Nu ne vom reține atenția la analiza structurală a acestora din simplul motiv că, din punct de vedere strict morfologic, ne interesează două probleme care privesc această parte de vorbire: a) combinarea unităților clasei cu particule adverbiale şi b) comparația adverbială, care a fost tratată sumar în gramatici, de obicei, prin trimiteri la comparația adjectivală, deşi față de această clasă ea prezintă unele trăsături specifice.

Abordând prima problemă, care, de fapt, nu a constituit obiectul unui studiu de ansamblu, se încearcă o înregistrare şi, totodată, o examinare a acestor morfeme în cadrul

BDD-A6612 © 2010 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:50:17 UTC)

diverselor structuri adverbiale. De fapt, intenţia noastră este să amintim acest aspect morfologic al adverbului, fără a veni cu detalii, lăsând această latură, poate, pentru o altă discuţie. Important este că aceste morfeme pot apărea ca fiind formanţi facultativi, dar şi ca formanţi obligatorii. Primele – „elemente deictice" (Gramatica, 1963, p. 46) sau „particule deictice" [2, p. 111] – nu intervin în semnificaţia lexemelor sau în statutul lor gramatical, „ci se limitează, în general, la sublinierea caracterului adverbial, prin întărirea valorii deictice şi a formei adverbelor" [2, p. 111] În această ordine de idei, D. Irimia vorbeşte despre coexistenţa unor „forme paralele" [9, p. 297], iar M. Avram – „variante formale" [1, p. 256], dintre care una prezintă diferite particule deictice: **-a, -le, -ţi**: *aici/aicea, atunci/atuncea, alături/alăturea, pe furate/pe furatelea, de-a ascunsul/de-a ascunselea, iar/iarăşi, acum/acuşi, tot/totuşi* etc. A doua clasă de morfeme se prezintă ca elemente constitutive, în sensul că eliminarea lor conduce fie la forme inexistente în limbă sau neacceptate de limba literară, fie la cuvinte cu alt statut gramatical, de exemplu, **-re (-ri), -ne (-ni):** aiu**re**(a), nicăie**ri**, puru**ri**, pretutinde**ni**.

În alte cazuri formanţii obligatorii participă la exprimarea sensului, între formele cu şi fără particule creându-se opoziţii semantice, de pildă, **-a** şi **-le**, de la sfârşitul adverbelor temporale care indică zilele săptămânii, marchează iterativitatea, formele simple corespunzătoare exprimând momentul, intervalul de timp: *şedinţa are loc miercure**a*** sau el *ne vizitează duminici**le**/ şedinţa are loc miercuri* sau *el ne vizitează duminică*.

În prezent se observă tendinţa tot mai accentuată de diferenţiere stilistică a formelor adverbiale paralele, în sensul că, în general, variantele fără particule caracterizează limba literară, pe când celelalte reprezintă o particularitate a limbii populare, vorbite.

Aşadar, adverbul dispune, în primul rând, de o structură morfologică invariabilă, ceea ce opune categoric această clasă de cuvinte părţilor de vorbire flexibile, în special adjectivului, cu care adverbul are unele asemănări semantice şi sintactice. În consecinţă, spre deosebire de cuvintele flexibile, adverbul prezintă adesea o structură inanalizabilă, ca în exemplele de mai jos: *unde*, *cum*, *bine*, *mâine*, *aici*, *repede*, *aşa* etc.

Caracteristică adjectivului şi adverbului, categoria comparaţiei (intensităţii) este definită şi prezentată diferit în diversele gramatici sau studii specializate care i-au fost consacrate atât în lingvistica românească, cât şi în cea străină. Divergenţele privesc, în esenţă, inventarul de valori al categoriei, interpretarea şi gruparea lor, şi sunt determinate, în general, de concepţia diferită a autorilor şi de metoda utilizată în analiză. Definiţiile şi clasificările specialiştilor în materie sunt formulate în baza variatelor criterii funcţionale şi semantice. Deosebirea esenţială dintre viziunea tradiţională a superlativului absolut şi cea din lingvistica actuală rezidă în tendinţa de a „detaşa" fenomenul dat din sistemul gradelor de comparaţie şi a-l situa în cadrul gradelor de intensitate, ba chiar în afara acestora (D. Irimia, I. Iordan, V. Robu).

În limba română ca şi în toate limbile romanice, categoria intensităţii descinde, genetic şi structural, dintr-o sursă comună – limba latină.

Revenind la termenul *intensitate*, constatăm că această noţiune este cunoscută în lingvistica modernă. Fenomenul intensităţii este studiat, tradiţional, în compartimentul „Gradele de comparaţie" (V. Marin, I. Melniciuc ş.a.) sau „Grade de intensitate" (M. Avram, I. Coteanu, D. Irimia). Numeroase studii consacrate intensităţii denotă o mare diversitate metodologică şi teoretică. Este evident că „interpretarea noţiunii de intensitate în limbă/discurs trebuie întemeiată pe funcţionarea unor domenii complementare: logica, psiholingvistica, psihologia cognitivă, comunicarea şi, desigur, lingvistica".

Recent, în unele lucrări de cercetare, problematica în cauză este abordată comparativ: română/ franceză (L. Zbanţ, T. Matei), autorii acordând prioritate, de cele mai multe ori,

BDD-A6612 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:50:17 UTC)

cuvintelor ce cuprind semul intensității. Se vehiculează concepte de genul: „intensitatea ca parte a semanticii unui cuvânt", „cuvinte cantitative", „cuvinte intensificatoare". Mult mai rar lingviştii operează cu noțiunea „categorie a intensității". Or, D. Irimia anume aşa preferă să denumească această realitate de limbă – categoria gramaticală a intensității – „în care îşi are originea un singur sens gramatical pe planul semantic" [9, p. 348). I. Iordan şi V. Robu [7, p. 324] consideră că termenul cu care este denumită categoria (grade de comparație) nu este poate cel mai potrivit, deoarece faptele paradigmatice şi sintagmatice de referință „nu sunt numai de domeniul comparației, ci multe din ele arată numai intensitatea cu care se manifestă o calitate, o manieră, un proces, o cantitate, nesupusă vreunei comparații. Aceasta ne determină să credem că ar fi mai potrivit să folosim termenul grad/ grade de intensitate, care ar corespunde caracterului fenomenelor de limbă pe care le înțelegem, de obicei, sub denumirea tradițională a gradului de comparație".

În linii generale, prin categorii gramaticale se înțelege o serie de fapte de limbă cu ajutorul cărora se exprimă o parte din acele opoziții gramaticale „ce contribuie la transformarea unităților denotative în unități comunicative" [4, p. 61]. Tradiția gramaticală europeană constată că la categoriile gramaticale sunt trecute acele fascicule de semnificații gramaticale opozabile care se realizează în planul expresiei, prin formele paradigmatice ale cuvântului.

Confirmăm cele scrise mai sus prin faptul că, deşi unele opoziții gramaticale în limba română nu mai sunt reprezentate, în planul expresiei, prin formele paradigmatice ale cuvântului, ci se redau prin diferite perifraze, ele continuă, prin tradiție, să fie considerate categorii morfologice. În parte, cu toate că în româna contemporană opozițiile în cadrul gradelor de intensitate nu de efectuează prin mijlocirea formelor opozabile ale adverbului, ca în latină (longe – longius – longissime, facile – facilius – facillime), ci prin structuri sintagmatice (departe – mai departe – foarte departe, uşor – mai uşor – foarte uşor).

În paralel cu clasificarea lor conform criteriului semantic, adverbele se împart în graduale şi ingraduale, adică adverbe care posedă sau nu posedă grade de intensitate – „singura categorie gramaticală care afectează clasa adverbului" [5, p. 602]. Gradele de intensitate se încadrează în categoriile gramaticale interpretaționale şi pot fi substituite prin unități lexicale. De exemplu, un adverb de timp poate substitui o semnificație temporală proprie unei forme paradigmatice verbale: *Vom pleca la pădure. – Mâine plecăm la pădure*; un semiadverb poate fi substituit printr-o formă sau alta de mod din paradigmatica de conjugare a verbului: *Vasile va fi învățând. – Vasile, probabil, învață*. Revenind la gradele de comparație, constatăm că acestea sunt determinate de faptul că prin intermediul lor se realizează exprimarea intensității de manifestare a calității obiectului sau a modalității graduale privind desfăşurarea acțiunii, care de cele mai multe ori, comportă un caracter subiectiv. În baza acestui fapt, conchidem că gradele de comparație sunt aplicabile, în principiu, adverbelor graduale, care coincid, în fond, cu adverbele de mod (adverbe de modalizare, în terminologia lui D. Irimia [8, p. 329] De altfel, pot avea grade de comparație şi unele adverbe circumstanțiale de loc sau de timp.

Conținutul categoriei de intensitate la adverbe îşi are originea în existența sau dezvoltarea unor grade diferite de intensitate în procesul de desfăşurare a unei acțiuni care intră în variate raporturi cu „agenți" diferiți (1) sau în momente diferite (2), sau în raport cu alte acțiuni (3):

1. *El cântă mai frumos decât mine.*
2. *El cântă mai frumos decât ieri.*
3. *El cântă mai frumos decât dansează.*

BDD-A6612 © 2010 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:50:17 UTC)

Adverbul corespunde, din punct de vedere semantic, adjectivelor calificative, când particularizează sfera semantică a verbului din perspectiva unei însuşiri calitative sau cantitative a acțiunii verbale. Dezvoltând, în esență, un conținut semantic echivalent sau chiar identic, adverbul (calificativ sau determinativ) se distinge prin natura sferei semantice pe care o particularizează: substantivală, în cazul adjectivului, sau verbală, în cazul adverbului. Cele două întrebuințări pot fi fixate în planul paradigmatic al limbii cu ajutorul unor termeni cu semnificanți deosebiți: *bine* (adverb) – *bun* (adjectiv) sau pot fi actualizări diferite în planul sintagmatic ale aceloraşi termeni din planul paradigmatic al limbii: *om corect* (adjectiv) – *scrie corect* (adverb).

Din punct de vedere morfologic, adverbul se caracterizează prin dezvoltarea unui singur sens gramatical, rezultând din categoria intensității, iar sensul respectiv se realizează în planul expresiei prin flexiune analitică, ceea ce asigură caracterul invariabil al structurii interne a adverbului.

Considerând intensitatea drept o categorie conceptuală complexă, exteriorizată la mai multe niveluri, se pune accentul pe componentele conținutale şi substanțiale. Am amintit în câteva rânduri de asemănarea adverbului cu adjectivul în ceea ce priveşte prezența gradelor de comparație, din aceste considerente este oportun să operăm o paralelă între gradația calității şi gradația acțiunii, ținând cont că „intensitatea este categoria gramaticală care reglementează comportamentul formal al adjectivelor şi al unor adverbe, marcând, prin anumite morfeme, gradul în care se realizează proprietățile cantitative sau calitative ale semnificatului [7, p. 314). Aşadar, gradația aprecierii calității şi acțiunii de către vorbitor îşi află expresie materială în gradele de comparație prin care se caracterizează adjectivele calitative şi respectiv adverbele de mod, în general. Procedeele de formare a gradelor de comparație sunt exact aceleaşi la ambele părți de vorbire, cu deosebirea că la superlativul relativ articolul demonstrativ este invariabil, adică nu se schimbă după gen şi număr.

Georgeta Ciompec a constatat că inventarul de exprimare a gradelor de intensitate s-a îmbogățit cu o serie de valori, marcate formal [2, p. 172]. Amintim în această ordine de idei următoarele locuțiuni adverbiale: *tot aşa* (*de*), *tot atât* (*de*), *la fel* (*de*), care sunt formate din elemente care ne interesează în mod deosebit. Aceste forme, atestate începând din secolul al XIX-lea, conferă comparativului de egalitate o expresie morfologică autonomă, întrucât se pot manifesta în enunț fără să-şi piardă valoarea semantico-funcțională.

Exprimarea gradelor de comparație cu ajutorul mijloacelor analitice a pus întotdeauna probleme în folosirea unor sau altor adverbe. Procedeul gramaticalizat de formare a superlativului absolut constă în adăugarea înaintea unui adjectiv cu forma-tip, identică cu cea a gradului pozitiv, a adverbului *foarte* (postpunerea acestuia este învechită şi populară pentru superlativul de superioritate) şi a lui *foarte puțin* pentru cel de inferioritate: *el este foarte vesel*, *ea este foarte puțin amabilă*. Superlativului absolut de inferioritate (de tipul *foarte puțin amabilă*) i se preferă, în general, pozitivul adjectivului antonim (*ea este foarte puțin politicoasă*/ *ea este nepoliticoasă*). Sinonimul *tare* şi *tare puțin* este popular şi familiar, iar *mult* este învechit:

Sunt ***tare*** *obosit şi am de lucru*. (I. L. Caragiale. *Corespondență*)

Elenii cei ***mult*** *capriţioşi, n-aveau a se sfii de nimic străin sau neplăcut.* (Al. Odobescu. *Istoria arheologiei*)

Numeroase adverbe, mai mult sau mai puțin sinonime şi cu diverse grade de expresivitate, sunt legate de adjectiv prin intermediul prepoziției *de*: *excesiv, extraordinar, extrem*, *deosebit*, *colosal*, *nemaipomenit*, *nespus*, *grozav*, *teribil* etc. Adverbele de acest tip se folosesc mai ales în limbajul popular şi în vorbirea familiară, inclusiv în stilul beletristic şi în cel publicistic, iar în stilul ştiințific sau în cel administrativ se

BDD-A6612 © 2010 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:50:17 UTC)

pot folosi numai unele adverbe, mai puțin expresive: *deosebit*, *extraordinar*, *extrem*, *incredibil*, *lamentabil* etc. În coordonare, adverbele expresive legate prin prepoziția *de* de adjectivul la forma inițială pot apărea o singură dată, repetându-se numai prepoziția *de*: *e extrem de cuminte şi de bun*.

Folosirea cu valoare superlativă a adverbului *destul* (*de*), caracteristică exprimării inculte pretențioase, este improprie şi creează probleme la receptare: o profesoară căreia un fost elev îi declară recunoştință pentru învățăturile *destul de bune* obținute în şcoală se poate simți, pe drept cuvânt, jignită, întrucât *destul* (*de*) înseamnă numai *suficient* (*de*) sau chiar *aproximativ*, *relativ*, deci în această situație aprecierea pare concesivă, în pofida intențiilor adevărate ale vorbitorului.

Referințe bibliografie

1. M. Avram. *Gramatica pentru toți*. – Bucureşti, 1986.
2. Georgeta Ciompec. *Morfosintaxa adverbului românesc: sincronie şi diacronie*. – Bucureşti, Editura ştiințifică şi enciclopedică, 1985.
3. Coteanu. *Gramatica de bază a limbii române*. – Bucureşti, Editura Albatros. 1982.
4. Alexandru Dârul. *Schițe de gramatică funcțional-semantică a limbii române*. – Chişinău, 2002.
5. *Gramatica limbii române*, vol. I, *Cuvântul*. – Bucureşti, 2005.
6. I. Iordan, Romalo Guțu, Valeria, Alexandru Niculescu. *Structura morfologică a limbii române contemporane*. – Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1967.
7. I. Iordan, Vladimir Robu. *Limba română contemporană*. – Bucureşti, 1978.
8. Irimia Dumitru. *Structura gramaticală a limbii române*. – Bucureşti, Editura Junimea, 1987.
9. Irimia Dumitru. *Gramatica limbii române*. – Bucureşti, Editura Polirom, 1997.
10. Gh. D. Trandafir. *Probleme controversate de gramatică a limbii române actuale*. – Craiova, Editura Scrisul românesc, 1982.

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”
din Chişinău

BDD-A6612 © 2010 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:50:17 UTC)